

Moscow: Enlightenment. [in Russian]. **5. Prikhodko, Yu. O., Yurchenko, V. I.** (2016) Psychological dictionary-reference book. Kyiv: Caravela. [in Ukrainian]. **6. Rudik, P.A.** (1995) Psychology. Moscow: Uchpedgiz. [in Russian]. **7. Pożenel, U., Żgur, E.** (2018) Interests of students with intellectual disabilities. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/331211120_Interests_of_students_with_intellectual_disabilities (дата звернення 31.03.2020). [in English].

Авторський внесок: Коваленко В. Є. –100%.

Received 02.03.2021

Accepted 02.04.2021

УДК 316.61

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.152-163

В. Є. Коваленко

kovalenkov811@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7792-4653>

КОМПОНЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ДІТЕЙ З НОРМОТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ОНТОГЕНЕТИЧНОМУ ВИМІРІ

Відомості про автора: Коваленко Вікторія Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна; доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна. У колі наукових інтересів: проблема соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в закладах позашкільної освіти; психолого-педагогічне забезпечення інклюзивного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями. E-mail: kovalenkov811@gmail.com.

Contact: Kovalenko Viktoriia, PhD of psychology, Associate Professor, Doctoral Candidate of the Department of Psychocorrectional Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine; associate professor of the department of Human Health, Rehabilitology and Special Psychology Department, H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine. In the sphere of scientific interests: the problem of socialization of children with intellectual disabilities in out-of-school education institutions, the

organization of correctional and pedagogical activity of the teacher in the conditions of educational inclusiveness. E-mail: kovalenkov811@gmail.com.

Відомості про наявність друківаних статей у загальнодержавних та міжнародних базах даних на дану тематику: 1) Kovalenko V.Ye. (2017) Programme of Correction of Emotional Development Disorders in Mentally Retarded Primary School Students Taking One-On-One Training. Наука і освіта: наук.-практ. журн.: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Вип. 7. С.11-15. 2) Коваленко В.Є., Бистрова Ю. О. (2018) Тренінг як засіб підвищення професійної компетентності педагогів у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. Вип. 11. С.24-35. 3) Коваленко В.Є. (2019) Взаємодія закладів позашкільної та загальної середньої освіти у процесі соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями. Педагогіка та психологія : збірник наукових праць / за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Вип. 61. С.81-91.

Коваленко В.Є. Компоненти та критерії соціалізованості дітей з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями в онтогенетичному вимірі. У статті розглядається проблема показників та критеріїв соціалізованості дітей з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями на основі загальних закономірностей їхнього розвитку та соціалізації. Охарактеризовано поняття «показники та критерії соціалізованості дітей шкільного віку». Встановлено, що соціалізованість дитини на стадії адаптації, індивідуалізації та інтеграції в молодшому шкільному, підлітковому та старшому шкільному віці передбачає наявність трьох компонентів та відповідних їм критеріїв, а саме: когнітивного компонента (системи знань про соціальні норми і цінності), емоційно-особистісного (наявність позитивної самооцінки, гуманістичних ціннісних орієнтацій, соціальної спрямованості особистості, розвиненої самосвідомості, сприятливого соціометричного статусу, позитивного ставлення до соціальних норм) та поведінкового (сформованість соціально-нормативної поведінки, адекватність соціальних ролей, активно-творче використання у власній життєдіяльності системи соціальних норм на основі рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю). Вищезазначені компоненти та критерії соціалізованості є тотожними для всіх вікових груп школярів, зміні підлягає лише якісне наповнення кожного з показників залежно від віку дитини.

Ключові слова: соціалізація, соціалізованість, показники, критерії, діти з інтелектуальними порушеннями, діти з нормотиповим розвитком.

Коваленко В.Е. Компоненты и критерии социализированности детей с нормотипическим развитием и интеллектуальными нарушениями в онтогенетическом измерении. В статье рассматривается проблема показателей и критериев социализированности детей с нормотипическим развитием и интеллектуальными нарушениями на основе общих закономерностей их развития и социализации. Охарактеризованы понятия «показатели и критерии социализированности детей школьного возраста». Установлено, что социализированность ребенка на стадии адаптации, индивидуализации и интеграции в младшем школьном, подростковом и старшем школьном возрасте предполагает наличие трех компонентов и соответствующих им критериев, а именно: когнитивного компонента (системы знаний о социальных нормах и ценностях), эмоционально-личностного (наличие положительной самооценки, гуманистических ценностных ориентаций, направленности личности, развитого самосознания, благоприятного социометрического статуса, позитивного отношения к социальным нормам) и поведенческого (сформированность социально-нормативного поведения, адекватность социальных ролей, активно-творческое использование в собственной жизнедеятельности системы социальных норм на основе рефлексивного выбора исходя из целесообразности и необходимости). Вышеупомянутые компоненты и критерии социализированности тождественны для всех возрастных групп школьников, изменению подлежат только качественное наполнение каждого из показателей в зависимости от возраста ребенка.

Ключевые слова: социализация, социализированность, показатели, критерии, дети с интеллектуальными нарушениями, дети с нормотипическим развитием.

Kovalenko V.Ye. Components and criteria of children with typical development and intellectual disorders' socialization in the ontogenetic dimension. The article considers the problem of indicators and criteria of children with typical development and intellectual disabilities' socialization on the basis of general patterns of their development and socialization. The concept of "indicators and criteria of socialization of school-age children" is characterized as a set of signs and ways to recognize the socialization of the individual at the stages of socialization (adaptation, individualization and integration), as well as in age periods (primary school, adolescence and senior school age). It is revealed that the essence of the components and indicators of socialization at the stage of adaptation is to adapt to new conditions of existence, as a carrier of mental and social. At the stage of individualization by the system-forming unit of socialization of the adolescent the development of socio-psychological qualities necessary for functioning in a social group. It is established that the child's

socialization at the stage of adaptation, individualization and integration in primary school, adolescence and senior school age involves the presence of three components and their corresponding criteria, namely: cognitive component (system of knowledge about social norms and values), emotional-personal (presence of positive self-esteem, humanistic value orientations, social orientation of personality, developed self-consciousness, favorable sociometric status, positive attitude to social norms) and behavioral (formation of socially normative behavior, and roles, active and creative use in their own lives of the system of social norms on the basis of reflexive choice of expediency and necessity). The above components and criteria of socialization are identical for all age groups of schoolchildren, only the qualitative content of each of the indicators is subject to change depending on the child's age.

Key words: socialization, indicators, criteria, children with intellectual disabilities, children with typical development.

Постановка проблеми. Проблема соціалізації особистості займає провідне місце у філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних дослідженнях. Зокрема, у спеціальній педагогіці акцентується увага на технологічній стороні процесу соціалізації з точки зору її продуктивності, ефективності, можливості управління цим процесом для вирішення завдань інтеграції та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у суспільство. Серед дітей з ООП однією з найбільш вразливих категорій в аспекті виникнення порушень процесів розвитку та соціалізації є діти з інтелектуальною недостатністю. Наявність інтелектуальних порушень істотно ускладнює формування соціально-нормативної поведінки, підвищує ймовірність відхилень в індивідуальній поведінці особистості.

Кожний віковий період має свої особливості, які позначаються на соціалізації індивіда. Т. Кравченко зазначає, що найбільш ефективним у цьому плані є шкільний вік, який умовно поділяють на молодший шкільний, підлітковий і старший шкільний вік [2, с. 8]. Саме тому проблема визначення показників та критеріїв соціалізованості дітей з інтелектуальними порушеннями є актуальною, її вирішення дозволить розробити конструкт діагностичних методик для їх дослідження, виявити особливості соціалізованості дитини, застосувати корекційні заходи та здійснити профілактику виникнення порушень процесу соціалізації на наступних вікових етапах та стадіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соціалізації досліджували в контексті навчання й виховання особистості (І. Бех, М. Боришевський, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, Ж. Піаже); вікові особливості перебігу процесу соціалізації (Л. Божович, І. Кон, Н. Чепелева, Ю. Швалб); аналіз структурно-функціонального апарату

соціалізації (В. Агєєв, Г. Андрєєва, Г. Балл, А. Дмитренко, М. Корнєв, В. Москаленко, Ш. Надірашвілі); проблеми соціалізації школярів різних вікових груп (Н. Гавриш, Н. Головіна, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, Л. Коваль, Л. Міщик, А. Мудрик, І. Печенко, А. Рижанова, О. Рудницька, С. Савченко, С. Харченко, С. Хлебїк). Зокрема, В. Москаленко зазначає, що результатом соціалізації особистості на кожній її стадії (адаптації, індивідуалізації, інтеграції) та віковому етапі (молодший шкільний вік, підлітковий, старший шкільний) є соціалізованість, яка розуміється як відповідність людини соціальним вимогам, які пред'являються для певного вікового етапу, як наявність особистісних і соціально-психологічних передумов, які забезпечують нормативну поведінку [4, с. 74].

Т. Кравченко розглядає сутність соціалізованості дітей шкільного віку як інтегративне особистісне утворення, що включає знання про соціальні норми і цінності, позитивне ставлення до них, активно-творче використання у власній життєдіяльності на основі рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю [2, с. 5]. Науковці вказують, що соціалізація включає три взаємозалежних процеси: соціальну адаптацію (активне пристосування до умов середовища за допомогою засвоєння/асиміляції зовнішніх вимог і зміни/акомодації власних реакцій); індивідуалізацію (активне пристосування особистості до власних особливостей у формі самопізнання, самоприйняття й самореалізації); соціально-психологічну інтеграцію (поступове ускладнення, упорядкування й узгодження інтрапсихічних компонентів і функцій у відповідності із вимогами соціальної реальності) [1; 4;6].

Проблема соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями розглядаються у працях Л. Аксьонової, І. Бгажнокової, А. Висоцької, Н. Коломінського, І. Маслової, В. Синьова, Т. Пашко, О. Хохліної, Л. Шипіциної, І. Тат'яничкової, А. Шарудилової. Соціалізація дитини з інтелектуальними порушеннями розглядається В. Синьовим як процес і результат засвоєння знань і навичок суспільного життя, вироблення загальноприйнятих стереотипів, норм і правил поведінки, освоєння прийнятих в суспільстві ціннісних орієнтацій, повноцінного включення в стандартні форми соціальної взаємодії та комунікації, що в сукупності повинно забезпечити незалежний спосіб життя, ефективну соціальну та культурну інтеграцію [6].

Особливості процесу соціальної адаптації відображено у дослідженнях О. Вержиховської, О. Гаврилова, А. Висоцької, В. Левицького, В. Мачихіної, А. Обухівської, В. Синьова та ін.; психологічної адаптації В. Ерніязової, Н. Коломінського, О. Мамічевої, О. Проскурняк та ін.; професійно-трудової соціалізації В. Бондаря, В. Золотоверх, А. Висоцької, Г. Дульнєва, Г. Мерсіянової, О. Хохліної та ін.

Незважаючи на значущість дослідження проблеми соціалізації та вагому кількості присвячених їй праць, вона ще й досі залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і у практичному плані. Зокрема, А. Шарудилова зазначає, що найбільш складним в педагогічній науці і в меншій мірі розробленим, є питання критеріїв і показників соціалізованості з урахуванням стадій і онтогенезу соціалізації [10].

Мета – проаналізувати, систематизувати та узагальнити показники та критерії соціалізованості дітей шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. В Академічному тлумачному словнику поняття «показник» визначається як свідчення, доказ, ознака чогонебудь [7]. Універсальний словник-енциклопедія поняття «критерій» тлумачить як принцип, який визначає спосіб визнання чогось з позиції присутності, відсутності чи ступеню наявності певних характеристик, якостей; мірило чогось [9]. Тож у контексті наукової статті розглядаємо поняття «показники та критерії соціалізованості дітей шкільного віку» як сукупність ознак та способів визнання соціалізованості особистості на стадіях соціалізації (адаптації, індивідуалізації та інтеграції), а також у вікових періодах (молодшого шкільного, підліткового та старшого шкільного віку). При визначенні показників та критеріїв соціалізованості спираємось на визначення соціалізації (Г. Андреева) як двостороннього процесу, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище, процес, в якому людина не просто засвоює соціальний досвід, а й перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації [4]. Досліджуючи показники та критерії соціалізованості дітей шкільного віку з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями спираємось на положення Л. Виготського про єдність закономірностей нормального і «порушеного» розвитку, яке дає підставу вважати, що концепція розвитку дитини з нормотиповим розвитком, в загальному, може бути використана при трактуванні розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

З онтогенетичного (тобто вікового) погляду М. Андреева розрізняє наступні стадії соціалізації: стадію адаптації, індивідуалізації, інтеграції, трудову й післятрудова стадії. Перша стадія охоплює весь період життя людини до початку трудової діяльності і поділяється на ранню соціалізацію (від народження до вступу в школу) та стадію навчання. Друга стадія – це весь період трудової діяльності людини. Третя стадія починається з відходом особистості від професійної діяльності і триває до кінця життя [4].

Розуміючи адаптацію як первинний етап соціалізації, розглянемо її зміст. Адаптація у широкому розумінні визначається як процес

приспосовування людини до нових умов існування. Людина є живим організмом, носієм суспільних стосунків, отже можна виокремити такі види адаптації, як фізіологічна, психологічна, соціальна та їх поєднання. В. Синьов зазначає, що фізіологічна адаптація передбачає пристосовування організму до навколишнього середовища, нових умов спілкування; психологічна – пристосовування психіки людини до нових умов; соціальна – пристосовування поведінки людини до нових соціальних вимог та умов. Соціальна адаптація, враховуючи, що людина перебуває в суспільстві, включає в себе як фізіологічну, так і психологічну адаптації [6]. Враховуючи те, що в молодшому шкільному віці у зв'язку зі вступом до школи змінюється соціальна ситуація розвитку дитини, відповідно соціально-психологічна адаптація має специфічний зміст, а саме – пристосовування людини до умов функціонування у групі людей, що передбачає зближення цілей і ціннісних орієнтацій групи та індивіда, засвоєння ним норм, традицій групової культури, входження у рольову структуру групи. І. Тат'янчикова зазначає, що показниками адаптованості людини загалом слугує задовільний стан її здоров'я, самопочуття, психічна рівновага, тобто відсутність невротичних виявів (емоційних зривів, агресивності, тривожності, страхів тощо), задоволеність собою й стосунками з оточуючими та ін. [8].

Досліджуючи показники та критерії соціалізованості молодшого школяра, О. Яковлева зазначає, що першим критерієм соціалізованості є *сформованість ціннісних орієнтацій*, до показників якого відносяться: 1) наявність цілісної картини світу; 2) наявність відносно сформованої «Я-концепції»; 3) сформованість ціннісних уявлень. Другим критерієм дослідниця виділяє *сформованість соціального досвіду молодшого школяра*, до показників якого відносяться: 1) знання й уміння соціальних відносин для функціонування в соціумі; 2) навички розподілу й організації діяльності; 3) досвід адекватної оцінки й аналізу власної діяльності й діяльності однолітків; 4) досвід спільної діяльності. До третього критерію належить *комфортність молодшого школяра*, який супроводжує ефективно його соціальне виховання, приводячи до формування таких особистісних новоутворень, як: 1) мотив досягнення успіху; 2) емоційна стійкість; 3) творчий підхід до діяльності [11]. Отже, сутність компонентів та показників соціалізації на стадії адаптації полягає у пристосованні до нових умов існування, як носія психічного і соціального.

На стадії індивідуалізації (впродовж підліткового віку) відбувається становлення унікального способу життя та власного внутрішнього світу. Аналіз критеріїв соціалізації, виділених А. Нестеровим, Л. Григорович, А. Петровським дозволив А. Шарудиловій виявити показники соціалізації підлітка. З огляду на те, що системоутворювальною одиницею соціалізації підлітка виступає цінність особистісного самовизначення, позначення

процесуально-критеріальних компонентів соціалізації передбачає виділення науковцем ціннісно-діяльнісного особистісного компонента, ціннісно-інформаційного і аналітико-оціночного (рефлексивного) компонентів [10].

Ціннісно-діяльнісний особистісний компонент відображає сформованість у підлітків навичок повноцінного спілкування і взаємодії з дорослими і однолітками; освоєння нормативної поведінки не тільки в освітньому середовищі, а й за його межами [10, с. 11-12], в результаті чого на перший план висувається діяльність (навчальна, виробничо-трудова, організаційно громадська, художня, спортивна і ін.), що забезпечує можливість проявити власну індивідуальність у міжособистісному спілкуванні стосовно різноманітних значущих для них справ.

Ціннісно-інформаційний компонент відображає сформованість у підлітка інтегрованих особистісних якостей: працьовитості, чесності, відповідальності, співробітництва, взаємодопомоги та ін., тобто передбачає засвоєння життєво важливих цінностей.

Аналітично-оцінний компонент відповідає за рефлексивний рівень розвиненості самосвідомості, основними елементами якого є: усвідомлення себе, тобто самоприйняття, усвідомлення мети, місця і сенсу життя, самоствердження на психічному рівні розвитку і т.д. У цей період формується усвідомлене ставлення до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок. Самосвідомість виражається також в емоційно-смісловій оцінці підлітком своїх суб'єктивних можливостей, цінностей, установок і умінь, які, в свою чергу, виступають в якості обґрунтування доцільності дій і вчинків.

Т. Пташко виділено наступні компоненти соціалізації підлітка: *пізнавальний* (сприйняття індивідом соціальної інформації на рівні відчуттів, знань, умінь, спрямований на формування у дітей цілісної картини світу, що передбачає набуття необхідних для життя в соціумі умінь і знань соціальних стосунків); *ціннісно-орієнтаційний* (співвідношення одержуваної інформації з власним соціальним досвідом і формування на цій основі власного ставлення, міжособистісних стосунків); *діяльнісний* (активність особистості відповідно до встановленої системи цінностей, осмислення встановленої системи соціальної діяльності). Саме діяльнісний компонент передбачає усвідомлення соціальної значущості діяльності, дозволяє особистості проявляти себе в якості суб'єкта, в результаті чого формується неповторна індивідуальність особистості [5].

І. Маслова, розглядає проблему визначення соціалізованості дітей підліткового віку, через поняття соціальної компетентності особистості на етапі індивідуалізації у виховному просторі закладу позашкільної освіти. Науковцем виділено наступні критерії соціальної компетентності підлітків:

Мотивація. Прагнення до прояву себе в соціально схвалювальній діяльності, переважання мотивів досягнення успіху, цінність творчості, ціннісне ставлення до себе і іншої особистості.

Обізнаність у способах продуктивної взаємодії в соціумі. Знання норм і правил, спілкування і поведінки в суспільстві, розуміння продуктивних способів взаємодії в діяльності, знання власних особистісних особливостей, що сприяють досягненню успіху.

Сформованість уміння орієнтування в соціокультурному просторі. Сформованість навичок і способів соціально значущої діяльності, вміння ефективно спілкування та конструктивно взаємодіяти в навчальній і позанавчальній діяльності. Навички емоційної саморегуляції, володіння засобами організації своєї поведінки [3].

Аналізуючи ефективність соціалізації дітей з нормотиповим розвитком та інтелектуальними порушеннями на стадії індивідуалізації, І. Татьянчикова, виділила наступні показники: сформованість самосвідомості дитини, передусім усвідомлення дитиною власних психофізичних можливостей та її адекватна самооцінка, самосвідомість, усвідомлення власних психофізичних властивостей, що впливають на успішність діяльності [8, с. 17 - 19].

Тож, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновки про те, що для забезпечення процесу соціалізації на стадії індивідуалізації необхідно забезпечити підлітка необхідним соціальним досвідом і створити умови для самореалізації.

Стадія інтеграції характеризується прагненням старших школярів знайти «своє» місце у суспільстві, бажання бути частиною спільноти, зберігаючи при цьому свою індивідуальність та неповторність. І. Татьянчикова зазначає, що показниками ефективності соціалізації на цій стадії є форми адекватного використання психофізичних можливостей дитини, а також розвиток соціально-психологічних якостей, необхідних для функціонування у соціальній групі. Особливого значення в цей період набуває адекватність виконання учнями соціальних ролей, виходячи з інтересів колективу [8, с. 19].

Становить інтерес дослідження М. Шиловой, А. Шарудиной, які вказують, що показниками ефективності соціалізації, тобто соціалізованості особистості, є: когнітивний (характеризується усвідомленням мети соціальної роботи та інтеріоризацією соціального досвіду); мотиваційний або емоційний (ставлення до результатів діяльності, задоволеність міжособистісними стосунками, прагнення до самовизначення); діяльнісний (інтенсивність участі в діяльності, пошук шляхів і способів самореалізації) [11]. Проте, дослідницею не охарактеризовано сутність зазначених показників з урахуванням вікових особливостей соціалізації дітей на різних її стадіях.

Ю. Кобазєва вказує, що критеріями соціалізованості дітей старшого шкільного віку на стадії інтеграції є задоволеність сьогоденням і спрямованість у майбутнє; сформованість установок, стереотипів, цінностей, «картини світу» людини; адаптованість особистості; соціальна ідентичність, усвідомлення своєї приналежності до спільноти (груповий рівень) і в усвідомленні своєї власної неповторності (індивідуальний рівень); ініціативність, незалежність, «незакомплексованість».

Проаналізувавши процес соціалізації дітей шкільного віку Т. Кравченко визначено її компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний) та критерії (знання, ціннісні орієнтації, моделі соціальної поведінки і діяльності) соціалізованості школярів. Критеріями когнітивного компонента вчена визначила знання, а його показниками: знання сутності соціальних норм і цінностей, які регулюють відносини між людьми, способів їх реалізації у різних сферах життєдіяльності. Критеріями емоційно-ціннісного компонента є ціннісні орієнтації, які зумовлюють вибірковість ставлення до суб'єктів соціальної дійсності, а його показниками є: позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, адекватна самооцінка (максимальне наближення „Я-реального” до „Я-ідеального”), адаптованість до різних суб'єктів соціальної дійсності. До критеріїв діяльнісного компонента науковець відносить моделі соціальної поведінки і діяльності. Показниками визначено вміння керуватися соціальними нормами і цінностями у власній поведінці і відносинах з різними суб'єктами соціальної дійсності [2, с. 11].

Нам імпонує підхід Т. Кравченко щодо застосування модифікованих критеріїв кожного компонента соціалізованості в різний віковий період, хоча у своїй основі вони є тотожними для всіх вікових груп школярів, адже мотивація соціальної поведінки (як найвищого рівня соціалізованості) та її прояви не є застиглими утвореннями, вони за сприятливих умов мають тенденцію до розвитку, збагачення, стабілізації протягом життєдіяльності індивіда. Змінюється лише якісне наповнення кожного з показників залежно від віку дитини.

Висновки. Проаналізувавши та систематизувавши дослідження проблеми визначення критеріїв та показників соціалізованості дітей молодшого шкільного, підліткового та старшого шкільного віку можна зазначити, що соціалізованість передбачає наявність когнітивного компонента (системи знань про соціальні норми і цінності), емоційно-особистісного (наявність позитивної самооцінки, гуманістичних ціннісних орієнтацій, соціальної спрямованості особистості, розвиненої самосвідомості, сприятливого соціометричного статусу, позитивного ставлення до соціальних норм) та поведінкового (сформованість соціально-нормативної поведінки, адекватність соціальних ролей, активно-творче використання у власній життєдіяльності системи соціальних норм на основі

рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю). Вищезазначені компоненти та критерії соціалізованості є тотожними для всіх вікових груп школярів, зміні підлягає лише якісне наповнення кожного з показників залежно від віку дитини. Подальшої експериментальної розробки потребує проблематика, пов'язана з дослідженням соціалізованості дітей з інтелектуальними порушеннями у шкільному віці та посиленням успішності їх соціалізації у закладах позашкільної освіти.

Бібліографія

1. **Закирова, В.Г., Камалова Л. А.** (2014) Социализация младшего школьника как педагогическая проблема. *Начальная школа сегодня: проблемы социализации*, 1 (1), 4-11.
2. **Кравченко, Т. В.** (2010) Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. *Автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.07*. Київ.
3. **Маслова, И.А.** (2007) Социализация подростка в воспитательном пространстве учреждения дополнительного образования детей. *Автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.01*. Магнитогорск.
4. **Москаленко, В.В.** (2013) Соціалізація особистості. Київ: Фенікс.
5. **Пташко, Т.Г.** (2011) Социализация личности подростка в условиях детского общественного объединения. Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та. 160.
6. **Синьов, В. М., Матвеева, М. П., Хохліна, О. П.** (2008). Психологія розумово відсталої дитини. Київ: Знання.
7. **Словник української мови:** в 11 томах (1976). Том 7, 10.
8. **Татьянчикова, І. В.** (2015) Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку. *Автореф. дис... д-та пед. наук: 13.00.03*. Київ.
9. **Універсальний словник-енциклопедія** (2003). Київ: Новий друк.
10. **Шарудилова, А.С.** (2008) Педагогические условия социализации подростков в личностно ориентированной системе воспитания современной общеобразовательной школы. *Автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.01*. Майкоп.
11. **Яковлева, О.В.** (2014) Діагностика соціалізованості молодших школярів. *Young Scientist*. 7 (10) july, 173-176.

References

1. **Zakirova, V.G., Kamalova L.A.** (2014) Socialization of a primary school pupil as a pedagogical problem. *Primary School Today: Socialization Challenges*, 1 (1), 4-11. [in Russian].
2. **Kravchenko, T.V.** (2010) Theoretical and methodological principles of socialization of school-age children in the interaction of family and school. *Extended abstract of Doctor's thesis (Pedagogy)*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. **Maslova, I.A.** (2007) Socialization of a teenager in the educational space of an institution of additional education for children. *Extended abstract of Doctor's thesis (Pedagogy)*. [in Russian].
4. **Moskalenko, V.V.** (2013) Socialization of the individual. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian].
5. **Ptashko, T.G.** (2011) Socialization of the adolescent's personality in the conditions of children's public association. Chelyabinsk: Chelyab

Publishing House. 160. [in Russian]. **6. Synyov, V. M., Matveeva, M. P., Khokhlina, O. P.** (2008). Psychology of a mentally retarded child. Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian]. **7. Dictionary** of the Ukrainian language: in 11 volumes (1976). Volume 7, 10 [in Ukrainian]. **8. Tatyanchikova, I.V.** (2015) Psychological and pedagogical foundations of socialization of children with intellectual disabilities. *Extended abstract of Doctor's thesis (Pedagogy)*. Kyiv [in Ukrainian]. **9. Universal** Dictionary-Encyclopedia (2003). Kyiv: New printing. [in Ukrainian]. **10. Sharudilova, A.S.** (2008) Pedagogical conditions for the socialization of adolescents in the personality-oriented education system of a modern secondary school. *Extended abstract of Doctor's thesis (Pedagogy)*. Maykop. [in Russian]. **11. Yakovleva, O.V.** (2014) Diagnosis of socialization of junior schoolchildren. *Young Scientist*. 7 (10) July, 173-176. [in Ukrainian].

Received 05.03.2020

Accepted 05.04.2021

УДК 001.891.3:376.011.3-051-043.3

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.163-176

А.О. Косовська

alinakosovska2@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3172-8075>

КОМАНДНА РОБОТА ЯК СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Відомості про автора: Косовська Аліна Олексіївна, аспірантка кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами та готовності корекційних педагогів до роботи в команді.

Contact: Kosovska Alina Alekseyevna, Postgraduate Student of the Department of Correctional Pedagogy and Inclusive Education at Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ogienko, Kamianets-Podilskyi, Ukraine. In the wake of scientific interests: the problem of teamwork in teaching children with special educational needs and the readiness of correctional teachers to work in a team.